

Inhoud

Stadia op de levensweg

Lectori Benevolo!	9
‘In vino veritas’. Een herinnering, naverteld door William Afham	15
Allerlei over het huwelijk tegen bedenkingen. Door een gehuwd man	97
‘Schuldig?’ – ‘Niet-schuldig?’ Een lijdensgeschiedenis. Psychologisch experiment door Frater Taciturnus	197
Nawoord van Johan Taels	521
Bij de vertaling	557
Verklarende noten	559
Register van personen en zaken	647

Dewijl en overmits² eerlijkheid dient te worden betracht in alles, en wel inzonderheid in het rijk der waarheid en de boekenwereld, alsook opdat geen voorname professor of man van gewicht het ongenadig moge opnemen als een boekbinder,³ in plaats van bij zijn ambacht te blijven, zich onbevoegd onder de literatoren begeeft, welke vrijpostigheid ook alleen maar aanleiding zou geven tot strenge oordelen over het boek en mogelijk tot gevolg zou hebben dat menigeen, uit schaamte voor die boekbinder, het boek helemaal niet zou lezen: zo volgt hier de ware geschiedenis van het boek.

Een aantal jaren geleden zond een mij welbekend literatus een aanzienlijke hoeveelheid boeken ter inbinding, alsmede verscheidene katernen manuscript, die in quarto moesten worden gebonden. Aangezien het in de drukke tijd van het jaar was, en Dhr. literatus niet op haast aandrong, zoals hij altijd vol welwillendheid en consideratie was, bleven de boeken, het zij tot mijn schaamte gezegd, langer dan drie maanden bij mij liggen. En zoals het gaat gelijk de Duitser zegt: 'heute roth morgen todt [heden rood, morgen dood]',⁴ en zoals de dominee zegt: 'De dood kent geen stand en geen leeftijd', en zoals mijn vrouw zaliger het zei: 'Die weg moeten wij allen gaan', maar onze Heer weet het beste wanneer onze tijd daar is en dan gebeurt het dus met Gods hulp; zoals het alzo is gesteld dat zelfs de beste mensen dit leven moeten verlaten, was inmiddels de literatus gestorven, en zijn erven, die in het buitenland waren, ontvingen door tussenkomst van de bevoegde instanties

de boeken, en via dezelfde instanties verkreeg ik de betaling voor mijn werk.

12 Als naarstig man en goed burger, die naar eer en geweten een ieder het zijne geeft, wist ik waarlijk niet beter dan dat ik Dhr. literatus alles had teruggezonden, tot ik op zekere dag een klein pakket beschreven papieren vind. Vergeefs | pieker ik erover wie mij die gezonden zou kunnen hebben, wat ermee moest worden gedaan, of ze ingebonden moesten worden, kortom het soort gedachten dat men zich als boekbinder bij een dergelijke gelegenheid zoal maken kan, of dat het allemaal misschien op een vergissing berustte. Tenslotte gaat mijn nu overleden vrouw zaliger, die mij een zeldzaam trouwe hulp en bijstand in mijn werkzaamheden was, een licht op, namelijk dat dit pakket afkomstig moest zijn uit de grote mand waarin de boeken van Dhr. literatus gekomen zijn. Mijzelf leek dat ook waarschijnlijk, maar er was nu inmiddels al zoveel tijd overheen gegaan, niemand had eraan gedacht het pakket terug te verlangen, dus dacht ik: 'Veel waard zal het waarschijnlijk niet zijn', en ik liet de papieren liggen, nadat ik ze niettemin in een kleurig omslag had genaaid, opdat ze niet door de winkel zouden blijven rondslingeren, zoals mijn vrouw zaliger placht te zeggen.

In de lange winteravonden, wanneer ik niets anders om handen had, haalde ik bij tijd en wijle het boek voor de dag en las erin, voor mijn genoegen. Maar ik kan niet zeggen dat dat genoegen groot was, want veel begreep ik er niet van, maar het verschaft me toch genoegen om zo te zitten prakkiseren wat het toch wel zou kunnen zijn. En daar het voor een groot deel geschreven was door iemand die welbedreven was in het schoonschrijven, liet ik mijn kinderen af en toe een pagina overschrijven, opdat ze door het nabootsen van de fraaie schrijffletters en krullen werden geoefend in het voeren van de pen. Nu en dan moesten ze ook hardop voorlezen om zich te oefenen in het lezen van handschrift, wat men onbegrijpelijk en onverklaarbaar genoeg volledig verwaarloost in het schoolonderwijs en vermoedelijk nog lange tijd zou blijven verwaarlozen, als niet juist thans de verdienstelijke literatus Dhr. I. Levin,⁵ over

wie men in de couranten leest, had getracht in deze behoefte te voorzien en mij geleerd de waarheid te beseffen van de woorden van mijn vrouw zaliger ‘dat het lezen van handschrift noodzakelijk is in verschillende levensstaten en op school nooit mag worden verzuimd’. Wat heeft het ook voor zin dat men schrijven kan wanneer men niet kan lezen wat men schrijft, zoals Henrich⁶ zegt in de komedie: dat hij wel Duits kan schrijven maar het niet kan lezen.

Mijn oudste zoon was nu ongeveer tien jaar oud, toen ik er vorige zomer over dacht hem te laten beginnen met een strenger onderricht. En mij werd door een aanzienlijk man als bijzonder capabel aanbevolen een mij persoonlijk | niet onbekend seminarist en candidatus in de filosofie, die ik meer dan eens tot mijn ware stichting des avonds in de kerk van onze Heiland⁷ had horen preken. Ofschoon hij er namelijk niet toe was gekomen examen te doen en zijn studie voor predikant geheel had opgegeven sinds hij had ontdekt dat hij *Schöngeist* [estheet, kunstminnaar] en dichter was (zo zegt hij het zelf, naar ik meen), was hij toch degelijk onderlegd en hield hij goede preken, maar vooral bezat hij een voortreffelijke kanselstem. Onze overeenkomst luidde dat hij in ruil voor het middagmaal de jongen twee uur daags zou onderwijzen in de belangrijkste leervakken.

Het was voor mijn nederig huis een waar geluk dat bedoelde seminarist en candidatus in de filosofie leraar van de jongen werd, want niet alleen maakte Hans grote vorderingen, maar iets nog veel belangrijkers zou ik aan deze brave man te danken krijgen, hetgeen ik nu zal vertellen. Op een dag valt zijn oog op het in het gekleurde omslag genaaide boek dat ik voor het onderricht van mijn kinderen had gebruikt, hij leest er wat in, waarop hij vraagt het te mogen lenen. Ik zeg tegen hem, en ik meende het ook: ‘U mag het met alle plezier houden, want nu de jongen een leraar heeft die zelf zijn schrijffoorbeelden voor hem maken kan, heb ik het niet meer nodig.’ Maar hij was zo nobel, dat zie ik nu in, dat niet te willen. En dus leende hij het. Drie dagen erna, ik herinner het me zo duidelijk alsof het gisteren was, het was de vijfde januari van dit jaar, komt hij

bij ons en wenst met mij te spreken. Ik dacht dat hij misschien een kleine lening wilde sluiten, maar nee! Hij overhandigt mij het welbekende boek en zegt: 'Beste Hr. Hilarius! U hebt vermoedelijk niet geweten welk een voortreffelijk geschenk de Voorzienigheid uw huis heeft beschoren met dit boek, dat u zomaar wilde weggeven. Een dergelijk boek is goud waard wanneer het in de juiste handen komt. Het is door het drukken van dergelijke nuttige boeken dat men bijdraagt tot de bevordering van goede en profijtelijke kennis onder de mensenkinderen in deze tijden, waarin niet alleen het geld maar ook het geloof zeldzaam wordt bij de mensen. En niet alleen dit, maar u, Hr. Hilarius, wiens wens het altijd is geweest ook op andere wijze | dan als boekbinder uw medemensen tot nut te zijn, alsook de nagedachtenis van wijlen uw echtgenote door een of ander ongewoon goed werk te eren, u, wie het gelukkige lot is toebedeeld dit te kunnen doen, u zult met deze onderneming tevens zelf een niet geringe som kunnen verdienen wanneer het boek goed wordt verkocht.' Ik was diep geroerd, en dat werd ik nog meer toen hij zijn stem verhief en met stemverheffing vervolgde: 'Ik voor mij begeer niets of zo goed als niets; met het oog op het te verwachten grote kapitaal verlang ik maar 10 Rbd.⁸ aanbetaling en een kwart kan wijn bij het eten op zon- en feestdagen'.

Zo is het dan gebeurd zoals de brave seminarist en candidatus in de filosofie mij aanried, al zou ik graag even zeker zijn van dat grote kapitaal als hij van die 10 Rbd., die ik hem met plezier betaalde, te meer omdat hij mij er opmerkzaam op maakte dat mijn verdienste vergroot werd door het feit dat het niet ging om een boek maar om meerdere boeken die ik zou uitgeven, vermoedelijk van verschillende schrijvers. Mijn geleerde vriend neemt namelijk aan dat er een broederschap moet zijn geweest, een genootschap, een vereniging, waarvan het hoofd of de aanvoerder die literatus is geweest, die daarom de geschriften heeft bewaard. Zelf heb ik daarover geen mening.

Dat een boekbinder schrijver zou willen zijn zou in de literaire wereld alleen maar gerechtvaardigde wrevel kunnen wekken en ertoe kunnen bijdragen dat men het boek afwees,

maar dat een boekbinder een boek ter perse legt, bindt en uitgeeft, dat hij 'ook op andere wijze dan als boekbinder tracht zijn medemens tot nut te zijn', zal de billijk denkende lezer niet kwalijk willen opvatten.

En hiermede mogen het boek en de boekbinder en de gehele onderneming met de meeste hoogachting zijn aanbevolen.

Christianshavn, januari 1845⁹

Hoogachtend,

Hilarius Bogbinder

Welk een schone bezigheid, zichzelf een geheim toe te bereiden, hoe verleidelijk het te genieten, en toch hoe bedenkelijk soms het genieten te hebben, hoe licht bekomt het de genier niet goed! Indien namelijk iemand meent dat een geheim zonder meer transportabel is, dat een bezitter er naar goeddunken over kan beschikken, dan vergist hij zich, want hier geldt: spijszucht gaat uit van den eter.¹⁵ Maar indien iemand meent dat men zich door het genot alleen maar de moeilijkheid op de hals haalt het geheim niet te verraden, dan dwaalt hij ook, immers men neemt tegelijkertijd de verantwoording op zich het niet te vergeten. Al is het nog stijllouzer wanneer iemand zich maar half herinnert en zijn ziel degradeert tot een overslagdepot voor schadegoederen. Ten opzichte van anderen zij daarom vergetelheid het zijden gordijn dat wordt dichtgetrokken, de herinnering de Vestaalse maagd¹⁶ die zich achter het gordijn terugtrekt. Achter het gordijn heerst, als het geen echte herinnering is, opnieuw vergetelheid; gaat het echter wel om een echte herinnering, dan is vergeten uitgesloten.

De herinnering moet niet alleen nauwkeurig zijn, ze moet ook gelukkig zijn; bij het bottelen van de wijn der herinnering moet het bouquet van het beleefde mee zijn verzegeld. Zoals de druif zich niet op elk tijdstip persen laat, zoals de weersgesteldheid ten tijde van het persen van grote invloed is op de wijn, zo leent ook het beleefde zich er niet op elk willekeurig tijdstip of onder willekeurig welke omstandigheden toe, dat men het zich herinnert of als herinnering opneemt.

Zich iets herinneren is allerminst hetzelfde als iets onthouden.¹⁷ Zo is het heel goed mogelijk dat iemand een gebeurtenis tot in de kleinste details in zijn geheugen heeft zonder dat hij zich die gebeurtenis daarom ook herinnert. Het geheugen is niet meer dan een voorwaarde van verdwijnende betekenis. Door middel van het
 18 geheugen presenteert de ervaring zich om de wijding | van de herinnering te ontvangen. Het verschil is al te merken in het onderscheid tussen de generaties. De grijsaard verliest zijn geheugen, hetgeen überhaupt het vermogen is dat het eerst verloren gaat. Toch heeft de grijsaard iets poëtisch, hij is in de voorstelling van het volk profetisch, drager van een goddelijke inspiratie. Maar de herinnering is dan ook zijn beste kracht, zijn troost, die hem troost met de gave der poëtische verziendheid. Omgekeerd beschikt de prille jeugd in hoge mate over geheugen en opnemingsvermogen, maar over geen enkele herinnering. In plaats van te zeggen: ‘De ouderdom vergeet niet wat de jeugd leert,¹⁸ zou men misschien kunnen zeggen: ‘Wat het kind onthoudt, herinnert zich de grijsaard’. De bril van de grijsaard is geslepen om er dichtbij mee te kunnen zien. Wanneer de jeugd aan de bril moet, zijn er glazen nodig om mee op afstand te kunnen zien, want zij ontbeert de kracht der herinnering, die is: te verwijderen, op afstand te brengen. Evenwel, de gelukkige herinnering van de ouderdom is, net als het gelukkige opnemingsvermogen van het kind, de genadegave van de natuur, die de twee meest hulpeloze en toch in zekere zin gelukkigste levensperioden met bijzondere zorg omringt. Maar daarom is ook zowel de herinnering als het geheugen soms alleen maar in het bezit van toevalligheden.

Hoewel het verschil tussen geheugen en herinnering groot is, worden ze vaak met elkaar verward. In het mensenleven geeft deze verwisseling gelegenheid de diepte van het individu te bestuderen. De herinnering is namelijk de idealiteit, maar vergt als zodanig veel meer inspanning en doet een veel groter beroep op de verantwoordelijkheid dan het onverschillige geheugen. De herinnering wil de mens helpen de eeuwige continuïteit in zijn leven te bewaren en voor hem een waarborg zijn dat zijn aards bestaan *uno tenore* [zonder onderbreking; in één ruk] wordt, één enkele ademtocht, en in één ademtocht uitzegbaar. Daarom wenst ze niet dat van de tong wordt gevergd steeds maar weer nonsens te produceren om de nonsens van

Nawoord bij *Stadia op de levensweg*

Johan Taels

Bedrieglijke eenvoud

Stadia op de levensweg, *Studies van verschillende auteurs*, dat op 30 april 1845 in de Kopenhaagse boekhandel verscheen, kan gelden als Kierkegaards meest literaire werk. Kierkegaard toont er zich eens te meer een meester in het hanteren van de indirecte mededeling en het spel met pseudoniemen. Het boek munt bovendien uit door zijn rijke variatie aan stijlen en stemmingen: lyrisch en reflectief, verheven en alledaags, nuchter en passioneel, ingetogen en ironisch of cynisch. De eerste Nederlandse vertaling uit 1987,¹ van de hand van Jan Marquart Scholtz, deed op voortreffelijke wijze recht aan deze literaire kwaliteiten. Voor onderhavige uitgave werd diezelfde vertaling zorgvuldig nagekeken en aangepast aan het format van de reeks 'Kierkegaard werken'.

Structuur en concept

In zijn voorwoord 'Lectori Benevolo'² legt de pseudonieme uitgever Hilarius Bogbinder [De opgewekte boekbinder] uit hoe hij toevallig

1 *Stadia op de levensweg. Studiën door verschillende personen, bijeengebracht, bezorgd en uitgegeven door Hilarius Boekbinder*, vert. Jan Marquart Scholtz, Meulenhoff, Amsterdam 1987, 2 dl., 538 p.

2 *Ibid.*, pp. 9-13 / SKS 6, 11-14. Ik verwijs zowel naar de meest recente Nederlandse vertaling (in zover die beschikbaar is), als naar de meest recente

in het bezit is gekomen van manuscripten van diverse auteurs. Zijn uitgave bestaat uit drie delen die elk een ‘stadium op de levensweg’ vertegenwoordigen: respectievelijk het esthetische, het ethische en het religieuze. Het valt overigens op dat het woord ‘stadium’ behalve in de titel nergens in het boek voorkomt. In het laatste deel worden een enkele keer de termen ‘sfeer’ en ‘existentiesfeer’ gebruikt.³

Schrijver van het eerste deel ‘In vino veritas’⁴ is William Afham (William door/van hem), een mysterieus personage dat de lezer bezweert geen acht te slaan op zijn persoon, daar hij “minder dan niets” is.⁵ In zijn ‘Voorherinnering’⁶ toont hij zich een hartstochtelijk liefhebber van de herinnering, die hij als de hoogste levenskunst beschouwt en waarvan hij het idealiserende vermogen contrasteert met het sprokkelwerk van het geheugen. Zijn eigenlijke verhaal handelt over een Platonisch geïnspireerd symposium,⁷ waaraan hij deel heeft gekregen “zonder deelnemer te zijn”, en dat hij zich zo levendig herinnert dat het hem te moede is alsof hij het zelf zou hebben gedicht.⁸ Deelnemers aan dit symposium zijn vijf even welbespraakte als cynische esthetici, waarvan enkele in eerdere pseudonieme werken zijn opgetreden, en die elk een redevoering houden over de liefde tot de vrouw. Deze vijf estheten zijn: een jongeman, die niet nader wordt geïdentificeerd, maar veel gelijkenis vertoont met de jongeman uit *De herhaling*,⁹ Constantin Constantius, schrijver van *De herhaling*

Deense uitgave *Soren Kierkegaards Skrifter* (SKS). Wat dagboekfragmenten en notities betreft, verwijs ik eveneens naar *Soren Kierkegaards Skrifter* (SKS) of, indien het betreffende fragment daarin niet is opgenomen, naar de laatste editie van de *Papirer* (*Papirer*, uitg. P.A. Heiberg, V. Kuhr, E. Torsting, Gyldendal, Kopenhagen 1909-1948). De vertalingen van de citaten waarvoor geen Nederlandse vertaling voorhanden is, zijn van mezelf (J.T.).

3 Ibid., p. 501 / SKS 6, 439.

4 Ibid., pp. 15-95 / SKS 6, 15-84.

5 Ibid., p. 95 / SKS 6, 84.

6 Ibid., pp. 17-28 / SKS 6, 17-26.

7 Ibid., pp. 29-95 / SKS 6, 27-84.

8 Ibid., p. 24 / SKS 6, 22.

9 Zie S. Kierkegaard, *De herhaling*, vert. Annelies van Hees, Damon, Budel 2008, pp. 8vv. / SKS 4, 8vv.

en initiatiefnemer van het symposium, en Victor Eremita, uitgever van *Of/Of*, die nu als een werkelijk personage optreedt. Verder een nog onbekende figuur, die door de anderen ‘de couturier’ wordt genoemd, en tenslotte Johannes de verleider, de hoofdpersoon van ‘Het dagboek van de Verleider’, waarmee *Of/Of I* afsluit.¹⁰

Het tweede deel ‘Allerlei over het huwelijk tegen bedenkingen. Door een gehuwd man’¹¹ is van de hand van Vilhelm, eerder al de auteur van *Of/Of II*, en vormt een repliek op de in het symposium gehouden redevoeringen. Als vastberaden ethicus en gelukkige echtgenoot bestempelt Vilhelm de deelnemers aan het gastmaal als een stel “schrandere hoofden die hebben samengezworen om het huwelijk belachelijk te maken en met het heilige te spotten”, en wier boosaardigheid de vrucht is van “duivels vernuft”.¹² Onder het motto “de bedrogene is wijzer dan de niet-bedrogene” – de uitspraak is afkomstig van Gorgias die ze toepast op de toeschouwers in het theater¹³ – steekt hij een vlammende apologie voor het huwelijk af. Na een inleiding hierop zet hij uiteen waarom de keuze om te huwen de enige beslissing is waarin de diepste mogelijkheden van een individu volledig tot hun recht komen.¹⁴ Vervolgens verwerpt hij de tegenwerpingen van de esthetici, waarbij hij het huwelijk tegelijk afschermt en verdedigt tegen al te vergeestelijkte opvattingen.¹⁵ Ten slotte beschrijft hij de uitzonderlijke – dat wil zeggen abnormale – psychische constitutie en de ongelukkige existentie van een individu dat geen huwelijk kan aangaan.¹⁶

10 Zie S. Kierkegaard, *Of/Of. Een levensfragment*, vert. Jan Marquart Scholtz, Boom, Amsterdam 2000 (2007). In een eerder concept werd het aantal gesteld op zeven (Pap. V B 172). Zie ook *Stadia op de levensweg*, noot 40.

11 *Stadia op de levensweg*, pp. 97-196 / SKS 6, 85-171.

12 *Ibid.*, p. 103 / SKS 6, 90.

13 *Ibid.*, p. 98 / SKS 6, 86. Zie Plutarchus, *De gloria Atheniensium*, hfdst. 5, 348c (Ned. vert.: *Moralia VI: Politiek en filosofie*, vert. Gerard Janssen, Chaironeia Leeuwarden 2000, p. 176).

14 *Ibid.*, pp. 99-128 / SKS 6, 87-112.

15 *Ibid.*, pp. 129-181 / SKS 6, 113-158.

16 *Ibid.*, pp. 181-196 / SKS 6, 158-171.

Deel drie ‘Schuldig?’ – ‘Niet-schuldig?’ Een lijdensgeschiedenis¹⁷ vormt een psychologisch experiment door een nieuw pseudoniem, Frater Taciturnus [Broeder de Zwijger].¹⁸ Deze verhaalt op zijn beurt hoe hij aan de dagboeken van quidam [een zekere man]¹⁹ gekomen is, die hij aan de lezer besluit voor te leggen en van commentaar voorziet.

Quidam is een fijngevoelige en intelligente, maar ook zwaarmoedige jongeman, voor wie de trouw aan de idee en in het bijzonder ‘de idee van de existentie’ de inhoud van zijn leven uitmaakt. Hij raakt verwickeld in een ongelukkige liefdesgeschiedenis – zijn lijdensgeschiedenis – die overigens een opvallende gelijkenis vertoont met die van de jongeman in *De herbaling*.²⁰ Net zoals deze laatste draagt quidam zijn geliefde een innige liefde toe, maar ziet hij zich verplicht de verloving te verbreken. Quidam is evenwel dieper ontwikkeld dan de jongeman uit *De herbaling*. Hij voelt in zich een steeds dieper verlangen naar de absolute, religieuze idealiteit. Precies zijn religieuze constitutie maakt dat er een onoverbrugbare kloof ontstaat tussen hem en zijn esthetisch-naïeve quaedam, want terwijl God voor haar zowat “een gemoedelijke oudere oom” is,²¹ denkt hij enkel aan een onvoorwaardelijke geestelijke verhouding tot God. Na de verbreking van de verloving vertwijfelt hij dan ook niet zozeer over zijn verloren liefde, maar over zijn ethische verantwoordelijkheid tegenover quaedam. Hij geeft zichzelf nu zodanig over aan zijn schuldgevoelens dat het berouw hem dreigt te verstikken. Toch wil hij zijn schuld niet loslaten, want het is hem alsof hij daarmee quaedam onrecht zou

17 Ibid., pp. 197-519 / SKS 6, 173-454.

18 Zie noot 417.

19 In *Stadia op de levensweg* schrijft Kierkegaard ‘quidam’ met een kleine letter, in *Afsluitend onwetenschappelijk naschrift* meestal met een hoofdletter, en in zijn dagboeken gebruikt hij beide schrijfwijzen door elkaar. Gespeld met een hoofdletter verwijst de naam uiteraard naar de eigenheid van het personage, geschreven met een kleine letter naar het feit dat het om ieder van ons zou kunnen gaan. Hoewel het valt te betwijfelen dat Kierkegaard het onderscheid tussen beide betekenissen steeds bewust voor ogen had, volg ik in dit nawoord zijn schrijfwijze.

20 *Stadia op de levensweg*, p. 425 / SKS 6, 373v.

21 Ibid., p. 250 / SKS 6, 220.